

The Differentiation of the Narrative Structure of the Myth of Arash, in Five Contemporary Texts, Focusing on the Theory of Claude Levi-Strauss

Faris Bagheri*¹, Nima Natagh²

Received: 21/01/2024

Accepted: 09/09/2024

* Corresponding Author's E-mail:
faresbagheri@modares.ac.ir

Abstract

Since the 1930s, narratives of the fundamental story of the Arash myth have been narrated by contemporary Iranian writers. These narratives have read this myth with impressions that are influenced and appropriate to the intellectual, cultural and political currents of the society of their era. The common denominator of all these narratives are the dual confrontations that constantly repeat themselves in the narration process. The confrontation between Arash and the people, between Iran and Turan, and even between Arash and his own self. For a clear analysis of the structure in mythology, Strauss calls it in his own way as Asturaj. This method, which originated from linguistics, is a suitable method for analyzing this myth. In this research, an attempt is made to study five contemporary texts that focus on the myth of Arash and by using the method of separating the constituent parts of the myth according to Strauss, to address the

1 . Assistant Professor of Theater Department (Director), Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

<https://orcid.org/0009-0002-3026-4256>

2 . MA, Department of Theater (Directing), Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

<https://orcid.org/0009-0009-1248-582X>

Copyright© 2024, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

مرکز تحقیقات زبان و ادبیات فارسی

Quarterly Literary criticism

E-ISSN : 2538-2179

Vol. 17, No. 66

Summer 2024

Research Article

differences between the retellings of the myth of Arash in the mentioned texts. The idea of knowing myth as a form of language has always been of interest among mythologists. Myth, in its roots, before stories and legends, was alive in the discourse of humans, and it was considered a form of language for communication between humans, and it was also the way of thinking of previous humans. Claude Lévi-Strauss, by studying the origin of mythology, had noticed the existence of dual oppositions of their ancient foundations. In the book *Raw and Cooked*, Strauss sees the dual opposition as two parallel lines that flow into each other.

Keywords: myth, Arash, Lévi-Strauss, Binary opposition, narrative.

Extended Abstract

The idea of understanding myth as a form of language has always been popular among mythologists. When we look for the roots of mythology and find out that before stories and legends they were alive in the discourse of humans and were actually a form of language to communicate, we mostly come to the fact that mythology was the way of thinking of earlier humans. Claude Lévi-Strauss, by studying the origins of mythology and most of European mythology, notices the existence of dual oppositions in their ancient origins. In Iranian mythology, these dual confrontations are also clearly visible. The basic idea of Iranian mythology is based on the battle between good and bad or good and evil. This idea repeats itself in Iranian mythology; Ahuramazda and Ahriman, Jamshid and Zahhak, Iran and Turan, etc., even in some Iranian myths, whose stories are about the same character, this dual opposition can be seen. Like the story of Zarvan, who was born as good and bad, he faced a double conflict with his doubts. Strauss presents this idea in his book *Raw and Cooked*. But he does not see this double opposition as two parallel lines that never meet, but believes that they flow into each other. In

انجمن نقد ادبی ایران

Quarterly Literary criticism

E-ISSN: 2538-2179

Vol. 17, No. 66

Summer 2024

Research Article

fact, Strauss considers myth as a kind of basic structure for understanding cultural communication. He believes that these connections mainly emerge with dual confrontations or contradictions. Like raw and cooked. They contradict each other. Raw is associated with nature and cooked shows culture. It is these contradictions that create a kind of basic structure for all the ideas and thoughts of every culture.

In order to better understand and analyze these contrasts, Strauss proposes a method called Asturaj, which uses phonology in linguistics, helps to better analyze the myth, and in the following, we use the same method to analyze the retellings of the myth of Arash. For this reason, we studied the retellings of the myth of Arash, which have been written by contemporary writers, who have different accounts of what was in his original story.

Since the end of the 1930s, the legend of Arash, which was less discussed among Iranian legends (due to the absence of his story in Ferdowsi's Shahnameh), has been re-read and in these re-readings, it has gained a new life among Iranians. This book was initially compiled by Ehsan Yarshater in the collection of stories of ancient Iran, which presents a two-page narrative of the story of Arash Kamangir to the audience for the first time in the modern era, and with the recognition of this myth, Siavash Kasraei, Arsalan Pouria, Nader Ebrahimi, Bahram Beyzai and Siavash Hemti wrote their different interpretations of this myth. Undoubtedly, the political and social situation ruling Iran at the time of writing these works was not without influence, but when we analyze the myth from within and analyze the contradictions between the elements that make up the structure of each narrative, we come to find distinctions, the study of which can lead us to learn more about the function of this ancient myth in today's times.

مقاله پژوهشی

مطالعه تمایزهای ساختاری (ساختار روایی) اسطوره آرش، در پنج متن معاصر با تمرکز بر نظریه کلود لوی استروس (با تأکید بر نمایشنامه آرش شیواتیر (ارسلان پوریا)، آرش کمانگیر (سیاوش کسرائی)، آرش (بهرام بیضایی)، آرش در قلمرو تردید (نادر ابراهیمی) و سفری برای آرش (اسماعیل همتی)

فارس باقری*، نیما نطق^۲

(دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۹)

چکیده

از دهه ۱۳۳۰ شمسی روایت‌هایی از داستان بنیادین اسطوره آرش توسط نویسندگان معاصر ایران روایت شده است. این روایت‌ها بیش از اینکه به دنبال بیان داستان اسطوره آرش باشند،

۱. استادیار گروه تئاتر (کارگردانی)، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

* faresbagheri@modares.ac.ir
<https://orcid.org/0009-0002-3026-4256>

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، گروه تئاتر (کارگردانی)، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

<https://orcid.org/0009-0009-1248-582X>

Copyright© 2024, the Authors | Publishing Rights, ASPL This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

تلاش کردند برداشت‌های متأثر از جریان‌های فکری و فرهنگی و سیاسی جامعهٔ زمان خودشان را از این اسطوره داشته باشند. وجه مشترک تمام این روایت‌ها تقابل‌های دوگانه‌ای هستند که مدام خود را در فرایند روایت تکرار می‌کنند؛ تقابل میان اسطورهٔ آرش و اسطورهٔ مردم، میان ایران و توران و حتی میان آرش و نفس خودش. این تقابل دوگانه پیش‌تر موضوع نوشته‌های کلود لوی استروس بوده است. از نظر استروس انسان تمایل دارد هر چیز را به دو دسته تقسیم کند و حتی زمانی که می‌خواهد به‌واسطهٔ یک عبارت آن را رفع کند خود ایجاد یک تقابل دوگانه دیگر می‌کند. این نظر چه در داستان بنیادین اسطورهٔ آرش و چه در بازخوانی‌های نویسندگان معاصر از این اسطوره دیده می‌شود. استروس برای تجزیه و تحلیل بهتر این ساختار، شیوهٔ خودش را که آن را اسطوراج می‌نامد معرفی می‌کند. این شیوه که برخاسته از زبان‌شناسی است روش مناسبی برای تحلیل بهتر این اسطوره است. در این جستار تلاش می‌شود با مطالعهٔ پنج متن معاصر از اسطورهٔ آرش و استفاده از روش تفکیک اجزای تشکیل‌دهندهٔ روایت اسطورهٔ استروس، به تمایزهای میان بازخوانی‌های اسطورهٔ آرش در متن‌های نام‌برده پردازیم و ضمن برخورد با هستهٔ بنیادین اسطورهٔ آرش، مسیر حرکت اسطوره در این متن‌ها را پیدا کنیم.

واژه‌های کلیدی: اسطوره، آرش، کلود لوی استروس، تقابل‌های دوگانه، معاصر، ایران.

۱. بیان مسئله

ایدهٔ شناخت اسطوره به‌عنوان شکلی از زبان همواره بین اسطوره‌شناسان محبوب بوده است. وقتی به دنبال ریشه‌های اساطیر می‌رویم و درمی‌یابیم پیش از داستان و افسانه آن‌ها در گفتمان انسان‌ها زنده بودند و در واقع شکلی از زبان برای برقراری ارتباط بودند، بیشتر به این موضوع می‌رسیم که اساطیر شیوهٔ تفکر انسان‌های پیشین بودند.

کلود لوی استروس با مطالعه ریشه‌های اساطیر و بیشتر اساطیر اروپایی، متوجه وجود تقابل‌های دوگانه در ریشه‌های کهن آن‌ها می‌شود. در اساطیر ایران نیز این تقابل‌های دوگانه به وضوح به چشم می‌آیند. ایده اولیه اساطیر ایران بر پایه نبرد میان نیکی و بدی یا خیر و شر است. این ایده خود را در اساطیر ایران تکرار می‌کند؛ اهورامزدا و اهریمن، جمشید و ضحاک، ایران و توران و... حتی در برخی از اساطیر ایران که داستان‌های آن‌ها با یک شخصیت است، این تقابل دوگانه دیده می‌شود. مانند داستان زروان که چون نیکی و بدی از او زاده شدند او با تردید خود دچار تقابل دوگانه شد. استروس این ایده را در کتاب *خام و پخته* خود مطرح می‌کند. اما این تقابل دوگانه را دو خط موازی که هرگز به هم نمی‌رسند نمی‌بیند، بلکه معتقد است که آن‌ها در یکدیگر جریان دارند. در واقع استروس اسطوره را نوعی ساختار اساسی برای درک ارتباط‌های فرهنگی می‌داند. او معتقد است این ارتباط‌ها عمدتاً با تقابل‌های دوگانه یا تضاد ظهور می‌کنند، مانند خام و پخته. آن‌ها با هم در تضاد هستند. خام با طبیعت همراه است و پخته مبین فرهنگ است. این تضادهاست که گونه‌ای ساختار اساسی را برای تمامی عقاید و تفکرات هر فرهنگ به وجود می‌آورد. استروس برای درک و تحلیل بهتر این تقابل‌ها، روشی به نام اسطوراج را پیشنهاد می‌دهد که با بهره‌گیری از واج‌شناسی در زبان‌شناسی، به تحلیل بهتر اسطوره کمک می‌کند و در ادامه از همین شیوه برای تحلیل بازخوانی‌های اسطوره آرش استفاده می‌کنیم. به این علت بازخوانی‌های اسطوره آرش را مورد مطالعه قرار دادیم که روایت‌های متفاوتی از آنچه در داستان بنیادین او بود توسط نویسندگان معاصر نوشته شده است. از انتهای دهه ۱۳۳۰ شمسی، اسطوره آرش که در میان اساطیر ایران کم‌تر به او پرداخته شده بود (به علت نبود داستان او در *شاهنامه* فردوسی) مورد بازخوانی‌هایی قرار می‌گیرد و در این بازخوانی‌ها در میان ایرانیان جانی

تازه می‌گیرد. این کوپنج در ابتدا با گردآوری اساطیر ایران باستان توسط احسان یارشاطر در مجموعه داستان‌های ایران باستان، انجام شد که روایتی در دو صفحه از داستان آرش کمانگیر را برای اولین بار در دوران معاصر به مخاطبان ارائه می‌کند و با شناخته شدن این اسطوره، سیاوش کسرای، ارسلان پوریا، نادر ابراهیمی، بهرام بیضایی و سیاوش همتی بازخوانی‌های متفاوت خود را از این اسطوره به نگارش در آوردند. بدون شک اوضاع سیاسی و اجتماعی حاکم بر ایران در زمان نگارش این آثار بی‌تأثیر نبوده، اما وقتی اسطوره را از درون خود تحلیل کنیم و تضادهای میان عناصر تشکیل‌دهنده ساختار هر روایت را، تحلیل کنیم، به تمایزهایی میان آن‌ها می‌رسیم که مطالعه آن‌ها می‌تواند ما را نسبت به کارکرد این اسطوره باستانی در روزگار امروز، بیشتر آشنا کند.

۲. مبانی نظری کلود لوی استروس

کلود لوی استروس، انسان‌شناس و اسطوره‌شناس ساختارگرای فرانسوی است که نظریه‌های او دربارهٔ تقابل‌های دوگانه و ساختاری که برای درک بهتر ارتباط‌های فرهنگی در کتاب *خام و پخته* ارائه می‌دهد، چارچوب نظری این پژوهش را تشکیل می‌دهد. دوشاخگی مهمی که در کارهای استروس به چشم می‌خورد تنش میان جزء‌گرایی و کلی‌گرایی است.

استروس را می‌توان پایه‌گذار مکتب ساختارگرایی در انسان‌شناسی دانست. به تعبیر او رشتهٔ انسان‌شناسی ترکیبی از دانش تئوریک و علاقه به ماجراجویی است. استروس از مارکس، فروید و زمین‌شناسی به‌عنوان سه الگویی یاد می‌کند که به او آموختند، واقعیت هر پدیده‌ای را باید در عمق آن جست‌وجو کرد و شناخت مکانیسم

ناخودآگاه انسان می‌تواند تبینی برای کنش‌های او به دست دهد. نظام اقتصادی زیرساخت جامعه است که ارزش‌ها و ایدئولوژی‌های روساخت آن جامعه را تشکیل می‌دهد و لایه‌های زیرین زمین‌شناختی تبینی هستند برای تفاوت‌ها و تنوع در سطح زمین. ساختارگرایی نیز در جست‌وجوی عنصر نامتغیری است در میان تفاوت‌های ظاهری. هدف استروس کشف یک منطق عمومی در پس تنوع فرهنگ‌هاست و می‌کوشد نشان دهد که ساختار اندیشه انسان یگانه است و هیچ تمایز اساسی میان شیوه اندیشیدن انسان اولیه و متمدن وجود ندارد. در واقع توجه استروس به ماهیت ناآگاهانه پدیده‌های جمعی است.

به عقیده استروس، انسان تمایل دارد هر چیزی را به دو دسته تقسیم کند. او در کتاب *انسان‌شناسی ساختاری* ۱۹۷۳ به این نکته تأکید می‌کند که اساطیر تلاش دیالکتیکی برای یافتن معنایی هستند از میان اطلاعات بی‌نظم و درهمی که طبیعت ارائه می‌دهد. این تلاش اساطیر همچون تخیل، انسان را گرفتار یک سلسله دوگانگی^۱ می‌کند. هر دوگانگی (مانند مرد/زن) تنشی به وجود می‌آورد که ظاهراً با استفاده از یک عبارت واسط (مانند *نروما/androgyny*)^۲ قابل‌رفع است. اما این عبارت جدید به نوبه خود نیمی از یک دوگانگی جدید خواهد شد (مانند بی‌جنسی/نروما) و همین‌طور ادامه خواهد داشت.

اسطوره شکلی از زبان است. در پشت زبان ماهیت دوتایی مغز قرار دارد: راست و چپ، خوب و بد، زندگی و مرگ. این‌ها دوشاخگی‌های اجتناب‌ناپذیری هستند که مرگ تولید می‌کند و دارای دو بخش هستند که دو چشم و دو دست کنترل می‌کند. ما در ذات خود موجودات دو نیمه‌ای هستیم. برای پرداخت یک تجربه ساده‌ترین راه تقسیم آن به دو نیم است و سپس هر کدام به دو نیمه دیگر.

استروس پاره‌هایی را که این تجزیه به دست می‌آورد اسطوراج (واحد اسطوره) می‌نامد. معادل آن در زبان‌شناسی، واحدهای اصلی زبان، واج، تکواژ، دال و مدلول است. در زبان‌شناسی، سوسور ارتباط بین نشانه‌ها (دال‌ها) را در ساختار زبان بررسی کرد، درحالی‌که استروس توجه خود را به مجموعه ارتباطها معطوف کرد، مانند ارتباط نت‌های موسیقی.

هر اسطوراج می‌تواند یک رویداد، وضعیت، داستان یا یک روایت باشد. سپس به‌گونه‌ای آن‌ها را در کنار هم قرار می‌دهد که بتوان آن‌ها را به روش هم‌زمانی و در زمانی مورد مطالعه قرار داد.

داستان یا روایت اسطوره به صورت هم‌زمانی و از چپ به راست و ساختار اسطوره در سطح هم‌زمانی و از بالا به پایین وجود خواهد داشت و می‌توان برای آن جدولی ترسیم کرد. برای مثال فرض کنید که با توالی اسطوراج‌هایی به صورت زیر روبه‌رو هستند و هر عدد معرف یک اسطوراج است:

۸ و ۶ و ۵ و ۴ و ۳ و ۷ و ۵ و ۲ و ۱ و ۸ و ۷ و ۵ و ۴ و ۱ و ۸ و ۶ و ۴ و ۳ و ۲ و ۱ و ۷ و ۴ و ۲ و ۱

حال می‌توان هر عدد را به عنوان یک واحد اسطوراج کنار یکدیگر قرار داد و نتیجه

چنین می‌شود:^۳

۱	۲		۴		۷	۸
	۲	۳	۴		۶	۸
۱			۴	۵		۷
۱	۲			۵		۷
		۳	۴	۵	۶	۸

به همین روش می‌توان متون ادبی را مورد بررسی قرار داد. هنگامی که به این روش واحدهای اسطوره و داستان را کاهش دهید، می‌توانید به تعبیر بی‌شماری دست یابید و نسبت به داستان و فردی که آن را مطالعه می‌کند متفاوت خواهد بود. در همین راستا استروس به این تنش یا ساختار تقابل‌های دوگانه در فرهنگ‌های دیگر نیز اشاره دارد. از دیدگاه استروس این اهمیت اسطوره است. اسطوره ارتباط‌های ساختاری معینی را به شکل تقابل‌های دوگانه ارائه می‌دهد که جهانی و مورد توجه همه فرهنگ‌هاست.

اسطوره‌ها مانند همه چیزها در حال مصرف شدن هستند، می‌شکنند و دوباره شکل می‌گیرند. فراموش می‌شوند و دوباره یافته می‌شود. استروس تأکید می‌کند که یک اسطوره فقط از طریق اسطوره‌های دیگر فهمیده می‌شود.

مردم ایران عموماً اساطیر ایران را به واسطه شاهنامه فردوسی می‌شناسند. شاهنامه فردوسی مهم‌ترین مجموعه حماسی ملی ایران است، اما در کمال شگفتی می‌بینیم که داستان آرش در شاهنامه نیست! در یک نگاه کلی شاید به نظر برسد تمامی پهلوانان ایران باستان در شاهنامه زیر سایه رستم، به حاشیه کشانده شدند و نقل داستان‌های رستم به آن‌ها مجال برای بروز نداده است. این نگاه نمی‌تواند درست باشد، چراکه شاهنامه پیش از رستم آغاز و پس از او نیز ادامه داشته است. شاید دیدگاه فردوسی نسبت به پرداختن به بعضی از پهلوانان و قهرمانان نظیر گرشاسب و اسفندیار، تأثیر گذاشته باشد، اما درباره جای خالی آرش، باید ریشه آن را در منابع فردوسی و خدای‌نامه‌ها جست‌وجو کرد. در شاهنامه فردوسی در دو بخش به نام آرش اشاره می‌شود و نه بیشتر. یکی در آغاز پادشاهی اشکانیان که نسب و نژاد آنان را به آرش کمانگیر می‌رساند و دیگری در زمان شورش بهرام چوبین و مناظره آن با خسرو پرویز

می‌خوانیم که او خود را از نسل آرش کمانگیر معرفی می‌کند. می‌شود این احتمال را داد که در منابع فردوسی، نظیر *خدای‌نامه‌ها* و حتی *شاهنامه ابومنصوری*^۴ خبری از داستان آرش نبوده است. علت آن هم می‌تواند همین داستان بهرام چوبین باشد. چراکه بیشتر خدای‌نامه‌ها در پایان عصر ساسانی نوشته شدند و در آن زمان چون بهرام چوبین علیه شاه ایران شورش کرده بود تمام روایت‌های مربوط به او، خاندانش و نژادش را از خدای‌نامه‌ها حذف کردند. آرش تقریباً در ادبیات ایران ناپدید می‌شود. اما ردپای او و نام او را به صورت کوتاه و پراکنده در نوشته‌های بسیاری می‌توانیم پیدا کنیم تا اینکه در دوران معاصر و در اواخر دهه ۱۳۳۰ خورشیدی، این اسطوره دوباره شروع به بازتولید خود می‌کند و در میان آثار نویسندگان زیادی جلوه‌های متفاوتی پیدا می‌کند. هدف از انتخاب اسطوره آرش در این نوشتار، پیدا کردن مسیر بازتولید این اسطوره در زمان معاصر است. برای پیدا کردن این مسیر، نخست باید سیر تاریخی را که اسطوره آرش در متن‌های باستان طی کرده است بررسی کنیم.

نخستین بار در یشت هشتم / *اوستا* و سرودی در ستایش ستاره تشر با آرش کمانگیر

مواجه می‌شویم:

تشر ستاره‌ی رایومند فرهمند را می‌ستاییم که تند به‌سوی دریای فراخکرت
 (Vouru-Kasha) تازد؛ مانند آن تیر در هوا پرآن که آرش تیرانداز
 (Erakhsha) [تیرانداز چُست]، بهترین تیرانداز آریایی که از کوه ائیرویوخشوت
 (Khshaotha) به‌سوی کوه خوانونت (Hvanvant) انداخت. آنگاه آفریدگار
 اهورامزدا به او (به تیر) نفخه‌ای بدمید؛ آنگاه آب و گیاه و مهر دارنده دشت‌های
 فراخ از برای او گرداگرد راهی مهیا ساخت (گازرانی، ۱۳۹۸: ۹).

و بار دیگر در همان یشت نام آرش را در قطعه‌ای می‌بینیم که تفاوتی اندک با قطعه

پیشین دارد:

تشر ستاره‌ی را رایومند فرهمن می‌ستاییم که شتابان بدان سو گراید چُست بدان
سوی پرواز کند تند به سوی دریای فراخکرت تازد؛ مانند آن تیر در هوا پَران که
آرش تیرانداز [تیرانداز چُست]، بهترین تیرانداز آریایی از کوه ائیرویوخشوت به
سوی کوه خوانونت انداخت. آنگاه اهورامزدا به او (به تیر) نفخه‌ای بدمید (و
امشاسپندان) و مهر، دارنده دشت‌های فراخ هر دو از برای او راه را مهیا ساختند از
پی آن (تیر) اشی نیک و بزرگ و پارند [نعمت] سوار گردونه سبک و چُست روان
شدند تا مدتی که آن (تیر) پَران به کوه خوانونت فرود آمد و در خوانونت آن به
زمین رسید (همان: ۱۰).

پس از *اوستا*^۵ در دو متن باقی‌مانده دیگر به زبان پهلوی، نیز به داستان آرش اشاره
شده است. در *مینوی خرد* داستان پس‌گرفتن مرز پدشخوار تا بن گوزگ توسط
منوچهر از افراسیاب بدون گفتن نام آرش، نوشته شده و در متن ماه فروردین، روز
خرداد نیز نوشته شده است که این مرز با پرتاب تیری مشخص شد.

دگر بار نام آرش را در منظومه ویس و رامین سروده فخرالدین اسعد گرگانی، در

ابیاتی کوتاه می‌بینیم. مانند:

اگر خوانند آرش را کمانگیر که از ساری به مرو انداخت یک تیر
تو اندازی به جان من ز گوراب همی هر ساعتی صد تیر پرتاب^۶
ابوریحان بیرونی در *آثارالباقیه*، به شرح جشن تیرگان می‌پردازد و ریشه این جشن
را به ماجرای پرتاب تیر توسط آرش مربوط می‌داند. در شرح او داستان کامل و بنیادین
آرش گفته می‌شود (آثار الباقیه، چاپ زاخو: ۲۲). در آثار دیگری مانند *تاریخ طبری*،
تاریخ بلعمی، *روضه‌الصفاء* و... نیز شرح کوتاهی از داستان آرش گفته می‌شود. داستان

بنیادین آرش در تمام این نوشته‌ها یکی است، اما تفاوت‌هایی درباره مرگ آرش، محل پرتاب و نشستن تیر آرش و همچنین امدادهای اهورایی در پرتاب تیر، در این متن‌ها به چشم می‌خورند. این تمایزها در جدول زیر قابل بررسی است:

جدول ۱: تمایز میان روایات اسطوره آرش

نام اثر	نویسنده	دوران پادشاه در تاریخ ملی ایران	امداد اهورایی	آیا آرش می‌میرد؟	پرتاب و فرود تیر
تاریخ طبری	طبری	پادشاهی منوچهر	خیر	خیر	تیر در بلخ به زمین می‌نشیند
تاریخ بلعمی	بلعمی	پادشاهی منوچهر	خیر	خیر	از کوه دماوند به جیحون
آفرینش و تاریخ	مقدسی	پادشاهی منوچهر	بله و خیر (تفاوت در تصحیح)	بله و خیر (تفاوت در تصحیح)	از طغارستان به طغارستان
غرر اخبار	ثعالبی	پادشاهی زو طهماسب	خیر	خیر	از طبرستان به بادغیس
آثار الباقیه	بیرونی	پادشاهی منوچهر	بله (اسپندارمذ)	بله	از کوه رویان به دورترین نقطه خراسان
ویس و رامین	گرگانی	پادشاهی منوچهر			ساری به مرو
زین الاخبار	گردیزی	پادشاهی منوچهر	خیر	خیر	از کوه رویان به طغارستان
مجمل‌التواریخ	حافظ ابرو	پادشاهی منوچهر	خیر	خیر	قلعه آمل به توران
الکامل فی التاریخ	ابن اثیر	پادشاهی منوچهر	خیر	خیر	طبرستان به بلخ
طبقات ناصری	جوزجانی	پادشاهی منوچهر	بله	بله و خیر (تفاوت در تصحیح)	کوه آمل به جیحون
المعجم فی آثار ملوک العجم	حینی قزوینی	پادشاهی منوچهر	خیر	خیر	طبرستان به جیحون
تاریخ طبرستان و رویان	مرعشی	پادشاهی منوچهر	خیر	خیر	طبرستان به مرو
روضه‌الصفا	میرخواند	پادشاهی منوچهر			دماوند به جیحون

در این نوشتار، ما درباره محل پرتاب و فرود تیر آرش یا مرگ و زندگی او صحبت نمی‌کنیم، بلکه به بازآفرینی او در دروان معاصر می‌پردازیم. اینکه چرا این اسطوره که داشت به دست فراموشی سپرده می‌شد در دهه سی خورشیدی ناگهان دوباره به میدان ادبیات برگشت و چگونه این اسطوره خود را بازتولید کرد؟

در دهه ۱۳۳۰ شمسی، اسطوره آرش به گفتمان ملی ایرانیان وارد می‌شود. کوپنج‌های نویسندگان معاصر ایران، آرش را از اسطوره‌ای فراموش شده به قهرمانی ملی تبدیل می‌کند. بسیاری این مهم را مدیون کوپنج سیاوش کسرابی در سرودن منظومه «آرش کمانگیر» می‌دانند، اما پیش از او باید به احسان یارشاطر اشاره کنیم که اسطوره آرش و دیگر اساطیر ایران باستان را در کتاب *داستان‌های ایران باستان* جمع و در سال

۱۳۳۶ منتشر کرد. نخستین بار در دروان معاصر آرش را در اولین داستان این کتاب می‌بینیم. این داستان دو صفحه‌ای داستان اسطوره آرش را از *اوستا* روایت می‌کند و آغازی می‌شود برای ورود اسطوره آرش به ادبیات معاصر ایران. پس از نوشته احسان یارشاطر، کوپنج نویسندگان برای بازآفرینی‌هایی از اسطوره آرش آغاز می‌شود. با اوضاع آن روزهای ایران و ماجراهای پس از کودتا ۲۸ مرداد سال ۱۳۳۲، نیاز به روحیه و قهرمان ملی در ایران، ایجاد شده بود.

پس از انتشار کتاب احسان یارشاطر، ارسال پوریا نخستین کسی بود که از اسطوره آرش نمایشنامه‌ای نوشت. این نمایشنامه در سال‌های ۳۸-۱۳۳۶ نوشته شد و به علت تأخیر در انتشار چند ماه پس از سروده کسرابی در آبان ۱۳۳۸ برای نخستین بار چاپ شد.

نمایشنامه ارسال پوریا، نخستین بار با نام «آرش تیرانداز» چاپ شد و در چاپ دوم نام آن به «آرش شیواتیر» تغییر کرد. این نمایشنامه به نوعی برگردان روایت *اوستا* از ستاره تیشتر است که به سبک تراژدی‌های یونان باستان نوشته شده است. همه نمایشنامه به نوعی در یک پرده و یک مکان روی می‌دهد. پیرمردان ممانند همسرایان یونان باستان هستند. در نمایشنامه لحظه تیر انداختن آرش نشان داده نمی‌شود و تنها از گفته‌های قارن ما متوجه می‌شویم که آرش تیر انداخت و به خاکستر تبدیل شد. مانند نمایشنامه اودیپ شهریار که لحظه کور شدن اودیپ و مرگ مادرش را در صحنه نمی‌بینیم و از گفته دیگران متوجه آن می‌شویم. همچنین در پایان نمایشنامه سروده‌های اوستایی ستاره تیشتر برای آرش خوانده می‌شود و او را به همان شیوه ستایش می‌کنند. در پایان نمایشنامه داستانی کوتاه وجود دارد که همین روایت را به شیوه دیگر بازخوانی می‌کند و از همان سبک اوستایی برای آن استفاده می‌شود.

ارسلان پوریا هوادار پارسی‌نویسی سره بود و درام‌های تاریخی و اسطوره‌ای دیگری نیز نوشته است. مانند: تازیانه بهرام، سوگنامه کمبوجیه، سوگنامه رستم و سهراب و...

می‌توان گفت با منظومه «آرش کمانگیر» اثر سیاوش کسرایی بود که اسطوره آرش وارد گفتمان اجتماعی و سیاسی ایران شد. سیاوش کسرایی این منظومه را در اسفند ۱۳۳۷ نوشت و در بهار سال ۱۳۳۸ آن را چاپ کرد. موفقیت این منظومه باعث شد حتی به کتاب‌های درسی راه پیدا کند و از این رو بسیاری از نوجوانان و جوانان ایران با اسطوره آرش آشنا شدند و شاید همین‌طور بود که او به قهرمانی ملی تبدیل شد. کسرایی در این منظومه همان داستان باستانی اسطوره آرش را از زبان عمو نوروز بیان می‌کند. این منظومه به سبک نیمایی و در ژانر حماسی سروده شده است. از آنجایی که سیاوش کسرایی در حزب توده فعالیت داشت، بسیاری آرش او را دربردارنده افکار این حزب می‌دانستند. البته خود کسرایی به این فکر دامن زد و در اولین نسخه چاپ‌شده از منظومه او می‌بینیم که کسرایی منظومه آرش کمانگیر را به خسرو روزه، از فعالان حزب توده که در اوایل سال ۱۳۳۷ اعدام شد، تقدیم کرد. با این حال تلاش کسرایی برای بازآفرینی اسطوره آرش قابل‌تحسین است، چرا که بسیاری از عامه مردم این اسطوره را با سروده کسرایی شناختند.

پس از سیاوش کسرایی، بهرام بیضایی «برخوانی آرش» را در واکنش به سرود او نوشت. بیضایی در مصاحبه‌های^۷ خود گفته است که از سال‌های ۱۳۳۶ و بعد از خواندن داستان احسان یارشاطر به فکر بازآفرینی اسطوره آرش افتاد و نسخه اولیه خودش را از آرش نوشت. در همین کوپنج بود که سیاوش کسرایی آرش را سرود و او را به این فکر انداخت که چرا قهرمانی که باید مردم را بیدار کند در پای داستان او

مردم می‌خوانند. به گفته بهرام بیضایی این سؤالی بود که او را مجاب کرد نسخه خودش را از آرش بنویسد. با همین ایده بیضایی نگارش نسخه دوم خود را از آرش آغاز کرد و آن را در سال‌های ۱۳۳۷ تا ۱۳۴۰ نوشت. قرار بود این نسخه در یکی از شماره‌های کیهان که مدیریت آن بر عهده آل‌احمد بود چاپ شود، اما این شماره هرگز چاپ نشد. چاپ رسمی برخوانی آرش سرانجام در سال ۱۳۵۶ و توسط انتشارات نیلوفر انجام شد. در ادامه در سال ۱۳۷۶ در کنار دو برخوانی دیگر (اژدهاک و کارنامه بنداریدخش) توسط نشر روشنگران و زنان چاپ شد و بازنگری آن در سال ۱۳۸۳ و در مجموعه دوجلدی دیوان نمایش در کنار دیگر آثار بهرام بیضایی، دوباره چاپ شد. برخلاف انتظاری که همه از یک اسطوره و اعمال قهرمانانه‌اش دارند، در نسخه بیضایی از اسطوره آرش، او یک قهرمان نیست! او مردی ساده و ستوربان سپاه ایران است که به واسطه اینکه زبان دشمن را می‌دانست برای رساندن پیک به دربار افراسیاب رفت. در آنجا افراسیاب برای اینکه ایرانیان را بیشتر تمسخر کند آرش را که تیراندازی نمی‌دانست برای تیرانداختن انتخاب می‌کند. آرش در برخوانی بیضایی نمی‌خواهد تیر بیندازد، مردم به او می‌خندند و سپاهیان از او روی برمی‌گردانند. با این حال آرش برای تیرانداختن برخلاف میلش راهی البرز می‌شود و همچون داستان بنیادین آرش، تیر را می‌اندازد و دیگر هیچ‌کس پیکر او را نمی‌بیند.

بهرام بیضایی، منظومه سیاوش کسرایی را انگیزه اصلی خود برای نوشتن آرش می‌داند. او در متن خود اسطوره قهرمان و اسطوره مردم را مقابل یکدیگر می‌گذارد. در ادامه در فصل تحلیل درباره نوشته بیضایی صحبت خواهیم کرد.

آرش در قلمرو تردید، نوشته نادر ابراهیمی، داستان کوتاهی است که روایتی دیگر و سمبولیک از اسطوره آرش ارائه می‌دهد. روایتی که با نوشته‌های قبل از خودش کاملاً

متفاوت است. از دل اسطوره بیرون می‌آید و در دنیای مدرن تمام می‌شود. داستان ابراهیمی مدتی بعد از منظومه کسرای، نوشته شده است و می‌تواند از تأثیراتی که نوشته کسرای بر مردم گذاشته بود، بهره برده باشد. نادر ابراهیمی این داستان کوتاه را در سال ۱۳۴۲ به چاپ رساند.

این داستان با مردمی آغاز می‌شود که به دنبال قهرمانی هستند تا نجاتشان دهد. از این قهرمان تنها یک نام می‌دانند و هزاران داستان. نام او آرش است. اما وقتی او را پیدا می‌کنند می‌بینند او کتابدار پیری است که هرگز تیری نینداخته است. اما همچنان به او و داستان‌هایی که از او ساخته‌اند باور دارند. به او کمان و تیر می‌دهند و تا دامنه همراهی‌اش می‌کنند، تا جایی که حتی خود آرش هم باورش می‌شود. وقتی آرش خود را در قلّه کوه تنها می‌بیند به اطراف نگاه می‌کند. او نمی‌داند دشمنان از کدام سو آمده‌اند. نمی‌داند باید به شرق تیر بیندازد یا غرب؟ او در انداختن تیر تردید می‌کند و می‌گوید: من از اینجا مرزی نمی‌بینم. او تیر را می‌شکند و کمان را رها می‌کند و گریان از کوه بالا می‌رود.

نادر ابراهیمی در نوشته خود به شکل دیگری از قهرمان‌سازی توسط مردم اشاره می‌کند. از لابه‌لای حرف‌های آنان می‌بینیم که آرش را نه آنچه که واقعاً هست بلکه آن چیزی که در افسانه‌ها شنیده‌اند می‌شناسند و می‌دانند که آرش باید به بالای کوه برود تیر بیندازد و از بین برود. آن‌ها به وضوح از ساختن بت برای آرش می‌گویند و آرش تنها به مرزهایی می‌اندیشد که نمی‌بیند.

نمایشنامه سفری برای آرش، نوشته اسماعیل همتی در سال ۱۳۷۶ چاپ شد. این نمایشنامه که به عنوان طرحی برای اجرا نوشته شد در مکان‌های متفاوتی رخ می‌دهد. در این نمایشنامه بیش از تیر انداختن آرش، مسیری که آرش طی می‌کند تا مردمی که

به او باور نداشتند، باور پیدا کنند، موضوع اصلی است. آرش مرد جوانی از روستایی است که کمان پدری را بر می‌دارد تا جواب ریشخند دشمنان را بدهد. در این راه ابتدا هیچ‌کس به او باور ندارد. او را مردی جویای نام می‌دانند و حتی منوچهر، شاه ایران، هم دستور می‌دهد او را از سفر بازدارند. اما تلاش‌های او و روایت‌هایی که مرد از او در بین خود نقل می‌کنند آرام آرام او را قهرمانی می‌سازد که حتی افراسیاب هم از شنیدن نام او می‌ترسد. در ادامه مردم به او خوراک، لباس، کلاه و ... می‌رسانند و او خود را به قله می‌رساند، تیر می‌اندازد و سپس ناپدید می‌شود.

در این نمایشنامه کوپنج شده است که آرش را جوانی ساده و پاک از نسل آن روز ایران معرفی کند که حتی زمانی که کسی به او باوری ندارد او خود باورش را از دست نمی‌دهد و سرنوشت را تغییر می‌دهد.

جوانان دهه ۱۳۷۰ که بیشتر آن‌ها در دهه ۱۳۶۰ متولد شده بودند، شرایط جنگ و پیامدهای پس از آن را دیده بودند. شاید کوپنج اسماعیل همتی برای بازتولید این اسطوره در آن زمان و البته جوان نشان دادن آرش، همراهی با این نسل بوده که بعد از جنگ از مسیر خود خارج شده بودند و قدرت باور را از دست داده بودند.

زمانی که بازخوانی‌های معاصر اسطوره آرش را می‌خوانیم، متوجه می‌شویم ضمن حفظ داستان بنیادین اسطوره آرش، تمایزهایی میان آن‌ها وجود دارد که باعث می‌شود اسطوره هر بار در بازتولید خودمحوری جدید بسازد و در آن نقش‌آفرینی کند. مسئله اصلی که در این پژوهش به سراغ آن رفتم، تمایزهای ساختاری است که هر بار در بازتولیدهای این اسطوره دیده می‌شود. اینکه با توجه به زمان خلق هر کدام از این بازخوانی‌های این اسطوره در تقابل با چه چیزهایی قرار می‌گرفته، با عامه مردم چه می‌کرده و در بازتولید خود با خود چه می‌کرده است؟

اسطوره آرش از همان داستان بنیادین خود در تقابل‌های دوگانه‌ای قرار داد؛ تقابل میان اسطوره آرش و اسطوره مردم، ایران و توران و حتی آرش و نفس خودش. همین تقابل دوگانه هسته اصلی روایت‌های معاصر را در پنج متن یادشده، تشکیل می‌دهد. آرش را میان وجه قهرمانی و اسطوره‌ای خود می‌گرداند، میان ستوربان یا قهرمان مردم بودن، میان مرزهایی که نمی‌بیند و میان مردمانی که نخست برایشان غریب است و درنهایت قهرمان آنان می‌شود.

برای رسیدن به پاسخ این مسئله ما نیازمندیم از داستان گذر کنیم و به ساختارهای تشکیل‌دهنده این اسطوره در هر کدام از متن‌ها و دیدگاه نویسندگان آن‌ها بپردازیم. به همین جهت کلود لوی استروس و شیوه او را برای تحلیل ساختاری اسطوره آرش و تمایزهای میان بازخوانی‌های معاصر از آن، انتخاب کردیم.

در رویکرد اسطوره‌شناسی استروس و مثال او بر روی نمایشنامه اودیپ شهریار، پیش از تحلیل متن اصلی، واحدهایی را به پیشینه داستان متن اختصاص می‌دهد. در اسطوره آرش نیز برای تحلیل بهتر، نخست واحدهایی را به رویدادهای پیشین اختصاص می‌دهیم. رویدادهایی که در هر پنج متن یادشده داستان آرش را شکل می‌دهند؛ یعنی ریشه جنگ ایران و توران که به ماجرای قتل ایرج به دست برادرانش سلم و تور و کین‌خواهی خون او توسط ایرانیان برمی‌گردد و طی چند سلسله جنگ که پیروزی با ایرانیان بود اینک ایرانیان در تنگنایی گیر افتاده و در حال شکست خوردن هستند. در تمام متن‌های یادشده ماجرای حمله تورانیان پیشینه داستان را شکل می‌دهد و حتی در داستان کوتاه آرش در قلمرو تردید، با اینکه نامی از تورانیان آورده نمی‌شود، اما به حمله بیگانگانی اشاره می‌شود. دیگر واحدها داستان اصلی و بنیادین آرش را شامل می‌شوند که بدون آن‌ها اساس اسطوره شکل نمی‌گیرد: پیمان بر سر انداختن تیر،

انتخاب شدن آرش یا تقدیر بر انتخاب آرش، سفر آرش برای برداشتن تیر و کمان و به قلّه البرز رفتن، پرتاب تیر واحد اصلی این اسطوره هستند.

اولین نقطه تمایز آن‌ها می‌تواند در پایان‌بندی اسطوره باشد که همین مبنای شکل‌گیری برداشت دیگری از آرش را در اختیار نویسندگان دیگر قرار داد. چنانچه در جدول صفحه ۷ اشاره کردیم، مرگ یا زنده ماندن آرش در نسخه‌های پیشین مورد بحث بوده و همین در متون اقتباسی معاصر هم بسته به نیاز روایت متن تغییر کرده است. در بیشتر نسخه‌ها آرش جان خود را در تیر می‌گذارد و آن را فدای ایران می‌کند. در بعضی نسخه‌ها او ناپدید می‌شود و در نسخه‌هایی که برداشتی مدرن‌تر از این اسطوره داشته‌اند مانند *آرش در قلمرو تردید*، او نه تیر را می‌اندازد و نه جانش را از دست می‌دهد، اما هرگز به پایین کوه باز نمی‌گردد و پس از شکاندن تیر به راه خود ادامه می‌دهد.

در مصاحبه بهرام بیضایی در کتاب *جدال با جهل* می‌خوانیم که اصل ایده او برای نوشتن برداشتی جدید از آرش، سروده سیاوش کسرایی و پایان آن بوده است. بیضایی می‌گوید مهم‌ترین پرسش او این بود که چرا در پایان این شعر ملی که باید ایرانیان بیدار شوند، برعکس این سرود آنان را در خواب می‌فرستد. *برخوانی آرش* نوشته بهرام بیضایی، تلاش می‌کند علاوه بر یک روایت حماسی به نیازهای روز جامعه خودش به قهرمان نیز پاسخ دهد. آرش را از قلمرو اسطوره‌ای و دست‌نیافتنی خودش بیرون می‌آورد و او را ستوربانی در سپاه ایران می‌کند که تماماً با جنگ‌های حماسی بیگانه است و او را در همین مرحله رها نمی‌کند و در ادامه داستان با دسیسه‌های افراسیاب، او را از مردم عادی هم بیگانه‌تر می‌شود و در این بستر اسطوره خود را که راهی جز انتخاب آنچه تقدیر برایش رقم زده است پیدا نمی‌کند، دوباره متولد می‌کند.

وجه دیگر تمایز میان پنج برداشت یادشده از اسطوره آرش، در ساخت قهرمان از یک شخصیت است. هر کدام از آن‌ها مراحل را برای خلق قهرمان خود دنبال می‌کنند. بعضی از آن‌ها دست‌نیافتنی و بعضی دیگر بسیار در دسترس هستند. در نسخه‌های سیاوش کسرایی و ارسلان پوریا ما با همان قهرمان اسطوره‌ای که از آرش سراغ داریم مواجه‌ایم. در نسخه‌های بیضایی و نادر ابراهیمی، آرش مردی عادی است که یکی شرایط و تقدیر و دیگری مردم، او را به سفر اسطوره‌ای می‌برند و در نسخه همتی آرش از مردان عادی است که خودخواسته پا در سفر قهرمانانه‌اش می‌گذارد و به وسیله مردم تجهیز می‌شود.

حال اگر ما هر کدام از رویدادهای این آثار را به شیوه استورس به واحدهای اسطوراج تقسیم کنیم به جدول‌های زیر برای دریافت تمایزهای آن‌ها می‌رسیم.

جدول ۲: تمایز میان برداشت‌های معاصر از اسطوره آرش

اثر و نویسنده	جنگ	پیمان	انتخاب تیرانداز	مرگ/جاودانگی
آرش (سیاوش کسرایی)	ایران و توران	صلح به شرط تعیین مرز با تیر	آرش قهرمان انتخاب می‌شود	آرش جانش را در تیر می‌گذارد
آرش (بهرام بیضایی)	ایران و توران	صلح به شرط تعیین مرز با تیر	آرش برای تمسخر توسط افراسیاب انتخاب می‌شود و ستوربان سپاه است.	آرش با پرتاب تیر ناپدید می‌شود و به تعریفی جانش را فدا می‌کند.
آرش در قلمرو تردید (نادر ابراهیمی)	بیگانگان با شهر	پیدا کردن تیراندازی برای نجات شهر	آرش توسط مردم انتخاب می‌شود در حالی	آرش در لحظه پرتاب دچار تردید می‌شود. تیر را نمی‌اندازد. تیر را

می‌شکند و خود به راهش ادامه می‌دهد.	تیراندازی نمی‌داند.			
پیک خبر می‌دهد که آرش جانش را فدا کرد.	آرش پسر یکی از سرداران ایران است که خود انتخاب می‌کند تیر بیندازد.	صلح به شرط تعیین مرز با تیر	ایران و توران	آرش شیواتیر (ارسلان پوریا)
آرش جانش را در تیر می‌گذارد و پرتاب می‌کند.	آرش مردی ناشناس از روستاست که خود انتخاب می‌کند تیر بیندازد.	صلح به شرط تعیین مرز با تیر	ایران و توران	سفری برای آرش (اسماعیل همتی)

بازآفرینی اسطوره آرش در زبان مردم معاصر، در متن‌های یادشده هدفی بوده که نویسندگان متن‌های یادشده در تلاش بوده‌اند به آن دست پیدا کنند. در این بین تلاش‌های بیضایی و کسرایبی و ابراهیمی به زیست اجتماعی مردم زمان خودشان نزدیک‌تر بوده و همگام با جنبش‌های اجتماعی که به آن‌ها اشاره کردیم، در پی یکدیگر تلاش کردند مفهوم این اسطوره ملی که جانش را برای حفظ مرزهای ایران فدا می‌کند، در اجتماع مردم ایران رویدادهای سیاسی داخلی، جا بیندازند.

به صورت کلی واحدهای اسطوره‌ای آرش در تمامی متن‌ها تکرار شده، اما پرداخت به آن و بازآفرینی آن در متن‌ها بسته به شرایط موجود تغییراتی کرده است که در جدول بالا به آن‌ها اشاره کردیم.

۳. نتیجه

بازنمایی اسطوره آرش در زمان معاصر فراز و نشیب‌های بسیاری را پشت سر گذاشت. کوشش احسان یارشاطر در معرفی دوباره اساطیر ایران باعث شد نظر بسیاری از نویسندگان به اساطیر ایران جلب شود. با همه مقاومت‌هایی که در مقابل آن‌ها شد و بسیاری از نویسندگان قهرمانان شاهنامه را تنها به سبب اسم شاهنامه و پیوند آن با دستگاه حاکمیت، کنار گذاشته بودند، اما اسطوره آرش جای خود را در میان شکست‌های جنبش‌های ایران پس از دهه ۱۳۳۰، پیدا کرد. بازتاب این اسطوره در نوشته‌های کسرایی و بیضایی دو راه متفاوت را در پیش می‌گیرند و می‌توان گفت تمامی برداشت‌هایی که پس از آن از اسطوره آرش شکل گرفت در پی ایده‌های کسرایی و بیضایی بوده‌اند. این روند حتی پس از انقلاب اسلامی در نوشته اسماعیل همتی و همچنین صادق عاشورپور به خوبی دیده می‌شود. در واقع آرش را دیگر نه اسطوره‌ای برخاسته از روایت تیشتر در *اوستا* بلکه قهرمانی است که از میان توده مردم بیرون می‌آید و گاهی مانند نسخه کسرایی قهرمانانه و گاهی هم مانند نسخه بیضایی و ابراهیمی ناچارانه مجبور با انجام عمل قهرمانانه می‌شود. از میان واحدهای اسطوره (اسطوراج) در نظریه استروس، تنها حضور آرش بر فراز کوه دماوند است که در برداشت‌های معاصر حفظ مانده است. واحدهای دیگر اسطوره نظیر تیرانداز چیره‌دست آریایی در آثار بهرام بیضایی و نادر ابراهیمی و اسماعیل همتی به کنار گذاشته می‌شوند و آرش را از میان مردم انتخاب می‌کنند که در نسخه بیضایی و ابراهیمی حتی تیر انداختن را هم به خوبی نمی‌دانند و در نسخه همتی تنها اراده یک تیرانداز را دارد نه حتی کمانش را، اما در نسخه سیاوش کسرایی و راسلان پوریا همچنان تیرانداز نیرومند و افسانه‌ای آریایی را می‌بینیم و از دید همان اسطوره باستانی به داستان نگاه می‌کنیم.

تمایز مهم دیگر میان پایان‌بندی این برداشت‌هاست. طبق همین تقسیم‌بندی، برداشت‌های بیضایی و ابراهیمی با همه تفاوت‌هایشان اما در مقابل اسطوره می‌ایستند. در نسخه بیضایی آرش طبق بیشتر روایات باستانی جانش را در پای تیر می‌گذارد، اما عملاً در متن برخوانی این نکته پایان داستان نیست، بلکه بلند آخر این نوشته که مردم منتظر آرش را توصیف می‌کند پایان روایت است و این گفتار اسطوره را متوقف می‌کند و دوباره آن را به میان مردم می‌برد. در نسخه نادر ابراهیمی اما آرش بر فراز دماوند، متوجه تنهایی خود می‌شود و کاملاً مقابل اسطوره‌سازی مردم می‌ایستد و تیرش را می‌شکند و هرگز تیر نمی‌اندازد. در نوشته اسماعیل همتی اما آرشی که جانش را در تیر می‌گذارد و پرتاب می‌کند، دیگر آرش اسطوره‌ای نیست، بلکه قهرمانی است برخاسته از باورهای مردمی که در میان سفرش او را همراهی کردند. در برداشت سیاوش کسرایی و اسماعیل همتی ما نزدیک‌ترین برداشت را به روایات باستانی آرش داریم که هر دو تلاش کردند ضمن حفظ واحدهای اساسی اسطوره، روایت خود را داشته باشند؛ یکی در دنیای نظم و دیگری در دنیای نمایش. نکته مهم میان تمام این نوشته‌ها نگاه ویژه نویسندگان است که بسته به زمانه خود و ایده‌های مورد نظرشان اسطوره را در قلمرو نگاه خود بازآفرینی کرده‌اند و هرکدام از این بازآفرینی‌ها موجب شد آرش فراتر از قلمرو یک اسطوره باستانی حرکت کند و به نمادی تبدیل شود که در گفتارهای سیاسی و اجتماعی جامعه خود جاری بوده و برخلاف دیگر اساطیر ایران، مسیر ویژه خود را طی کرده است.

پی‌نوشت‌ها

1. dualism

۲. به معنای نر و ماده است.

۳. برای درک بهتر این نمودار به مثالی از اسطوره اودیپ در صفحه سیزده یادداشت مترجمان در چاپ دوم کتاب *اسطوره و تفکر مدرن* ترجمه فاضل لاریجانی و علی جهان پولاد مراجعه کنید.
۴. در مقدمه به جای مانده از *شاهنامه* / *بوم‌نصوری* اشاره‌ای کوتاه به داستان آرش شده است: «و چیزها اندرین نامه بیانند که سهمگن نماید و این نیکوست چون معز او بدانی و ترا درست گردد دستبرد آرش و چون همان سنگ کجا [= که] افریدون به پای بازداشت و چون ماران که از دوش ضحاک برآمدند. این همه درست آید به نزدیک دانایان و بخردان به معنی».
۵. در ریگ ودا و مهاباراتا به داستان‌هایی شبیه به آرش اشاره می‌شود که به علت یکی بودن اساطیر هندوایرانی پیشینه این اسطوره را به پیش از *اوستا* بر می‌گرداند.
۶. اصل داستان ویس و رامین اشکانی - ساسانی و به زبان پهلوی است و توسط گرگانی گردآوری و به نظم درآورده شده است. اشاره به آرش نیز می‌تواند به ریشه پارتی آرش اشاره داشته باشد. هرچند پژوهشگرانی که در مورد اشکانیان پژوهش کردند، یک ریشه بودن آن‌ها با آرش را رد کردند و دلیل این روایت را تنها به نقش مرد کماندار پشت سکه‌های اشکانی، مربوط می‌دانند. در این متن دو بار دیگر در صفحات ۱۹۴ و ۲۹۲ تصحیح محمد روشن: ۱۳۷۷ می‌توانید ببینید.
۷. مصاحبه درباره اسطوره آرش در کنفرانس دانشگاه استنفورد و کتاب *جدال با جهل* مصاحبه‌نویس امیری در سال ۱۳۸۸.

منابع

- ابراهیمی، نادر (۱۳۸۳). *آرش در قلمرو تردید*. تهران: روزبهان
- استروس، کلود لوی (۱۳۸۵). *اسطوره و معنا*. ترجمه شهرام خسروی. تهران: نشر مرکز.
- اسماعیل‌پور مطلق، ابوالقاسم (۱۳۹۷). *اسطوره، ادبیات و هنر*. تهران: چشمه.
- امیری، نوشابه (۱۳۸۸). *جدال با جهل*. تهران: ثالث
- بهار، مهرداد (۱۳۹۰). *از اسطوره تا تاریخ*. تهران: چشمه.
- بیضایی، بهرام (۱۳۸۲). *دیوان نمایش*. تهران: روشنگران و مطالعات زنان، جلد اول.
- بیضایی، بهرام (۱۳۸۹). *ریشه‌یابی درخت کهن*. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.

پوردوود، ابراهیم (۱۳۷۷). *یشت‌ها*. ج ۱. تهران: اساطیر.

پوریا، ارسلان (۱۳۳۸). *آرش تیرانداز (شواتیر)*. تهران: امیرکبیر.

کسرابی، سیاوش (۱۳۹۳). *آرش کمانگیر*. تهران: کلاغ.

گازرانی، ساقی (۱۳۹۸). *آرش کمانگیر: جای خالی داستان آرش در شاهنامه*. ترجمه سیما سلطانی. تهران: نشر مرکز.

لوی استروس، کلود (۱۳۸۰). *اسطوره و تفکر مدرن*. ترجمه فاضل لاریجانی و علی جهان پولاد. تهران: فرزانه روز.

مهرگان، حیدر (۱۳۶۰). *دیدار با آرش*. تهران: نشر حزب توده.

همتی، اسماعیل (۱۳۷۶). *سفری برای آرش*. تهران: نشر نقش هستی.

یارشاطر، احسان (۱۳۵۱). *داستان‌های ایران باستان*. تهران: بنگاه ترجمه و نشر بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

- Amiri, N. (2009). *Jedā l bā jahl*. Tehrā n: sā les publication. [in Persian]
- Bahar, M. (2011). *Az ostoure tā Tā rikh*. Tehrā n: cheshmeh publication. [in Persian]
- Beyzai, B. (2003). *Divā n-e nā mayesh*. Tehrā n: roshangaran va zanan publication. [in Persian]
- Beyzai, B. (2010). *Rish-e yā bi drakht-e kohan*. Tehrā n: roshangaran va zanan publication. [in Persian]
- Ebrahimi, N. (2004). *Arash Dar ghalamro-e tardid*. Tehrā n: Rouzbahan publication. [in Persian]
- Esmailpor motlagh, A. (2018). *Ostoure, adabiāt va honar*. Tehrā n: cheshmeh publication. [in Persian]
- Gazerani, S. (2019). *Arash-e kamā ngir: jay-e khā li-e ārash dar shā hnā m-e*. trans. Sima soltani. Tehrā n: markaz publication [in Persian]
- Hemati, E. (1997). *Safari baraye ārash*. Tehrā n: Naghsh-e hasti publication. [in Persian]
- Kasraii, S. (2014). *Arash-e kamāngir*. Tehrā n: kalagh publication. [in Persian]
- Lévi-Strauss, C. (2001). *Myth and Meaning*. Trans. Dr. fazel Larijani. Ali jahan polad. Tehrā n: frozen-e roz publication. [in Persian]

- Lévi-Strauss, C. (2006). *Myth and Meaning*. Trans. Shahram khosravi. Tehrā n: markaz publication. [in Persian]
- Mehregan. Heydar. (1981). *Didār ba ārash*. Tehrā n: hezb-e todeh publication. [in Persian]
- Pordavood, E. (1998). *Yasht ha*. Tehrā n: asatir publication. [in Persian]
- Poria, A. (1959). *Arash-e tir andāz* (shivatir). Tehrā n: amirkabir publication. [in Persian]
- Yarshater, E. (1972). *Dastān hāye irān-e bāstan*. Tehrā n: bongah-e trajome va nashr-e ketab publication. [in Persian]